

Ferdo Kozak:

Zeleni Juri.

I.

Kadar so se razbegnile jate vračajočih se ptičev nad vasjo, kadar se je pocedila smola iz kostanjevih popkov, tedaj se je zganilo v stari bajti pri cerkvi.

„Jure leze na pomladno prst,“ so govorili vaščani.

Čez polja je omahovala visoka postava, počasni, umerjeni koraki so grebli v razmočeno pot.

In nihče ni bolje vedel, kdaj pride pomlad, kakor Jure. Večkrat je že puhtela sopara iz zemlje, a on je še čepel doma. Tedaj je vedela vsa vas, da se vreme v kratkem izprevrže. Čez par dni se je zmeglilo, vrtinci so zaplesali po cesti, zvečer pa je padel sneg.

„Jure že ve, kako je; samo on ve!“

„Kakor bi v zvezdah bral.“

Pa ni bral v zvezdah, pa ni pisal proroških knjig! Tudi star ni bil. Res, da so otrdele noge in osiveli lasje, res, da je glava klonila na prsi, a to še ni bila starost. Ej, hitreje upogne človeka boleost kakor starost. Kakor ukrivi vihar drevju veje, tako ukloni žalost telo, dušo razgrize, telo se postara. V globini srca pa tli iskra zvenele mladosti, drobna, majcena, brez luči, brez gorkote, trepetajoča večna lučka, spomin... Jure je čutil tisto iskrico, slutil je njen drobnji žar. Kadar se je nekaj toplega prevalilo v ozračju, tedaj ga je zapeklo v prsih. Z neodoljivo silo ga je gnalo iz bajte na belo cesto, nekam naprej, prek polja, kjer je dihala zemlja, kjer je črnela mastna prst. Hodil je počasi in težki, resni so bili njegovi koraki. Tako bi hodil gospodar cele vasi, tako je hodil Jure, osameli bajtar. Bil je visok kakor smreka, v plečih kakor gora. Redka brada je obkrožala širok obraz oglatih potez, pod mogočnim čelom je žarelo dvoje temnih, bliskajočih se oči. Roke je potisnil v žep in pomaknil klobuk na tilnik. Vaščanom se je zdelo, da trosi pomlad nad dolino.

Solnčna luč je v drobnih curkih lila čez polja kakor zlat dež. Jutranje meglice so drsele ob zemlji, v travi so goreli demanti. Mavričasto blestenje se je prelivalo skoz vlažni zrak, cesta je žarela. Pesmi ptičev so vzhihitavale pod nebo, kakor bi biseri padali v srebrno kotanjo. Kaos barv se je oplaknil s svežostjo in bohotnostjo, pljusknil je gozdu v podnožje in se raztopil v temnozelen baldahin.

Jure je zavil čez travnike, prelezel golo reber, obstal na parobku gozda in legel v travo. Parkrat je vzbočil silne prsi, srknil v krepkih požirkih sveži zrak in se odkril.

Pred njim je ležala vas, tiha, mirna domača vas, kakor oko dekleta, ko se mu v njem še prepleta sen minule noči. Orjaške lipe so se trle krog cerkvice; razbohotile so se v davnih letih in zasegle z vejami nad ponižne koč. Za cesto so snivale njive, vlažne, trepetajoče.

Jure je zagozdil brado v široko dlan.

Tiha žalost se človeku razprede v duši, kadar osamljen pre-mišlja leta mladosti. Škrjanec se zažene v zrak, okoplje se v luči in vetrovih in pesem pijane sreče mu žubori iz grla: mladost! Kdor te je slišal peti, te ne pozabi; zaješ se v spomin, da še zveniš v starosti. Glej, Jure, ptice so se vrnile, a tiste ni več, ki ti je pela mladost. Že lani je ni bilo, že predlanskim ne, o že davno ne več, a vendar podrhtevajo mišice tvoje roke, vendar mežika trudno oko.

Ugasnila so leta, ko je pohajal po vasi Jure, najmočnejši in najlepši fant. Bruno je privzdignil z eno roko, tnilo je presekalo z enim udarcem, kakor jeklo so bile njegove roke, prsi kakor skala. Z glavo je dosegel strešne žlebove, tako velik je bil in vsem dekletom je razvnel srca, tako lep je bil. Dva grunta sta bila njegova, imel je najlepšo hišo v vasi. Vaščani so ga ljubili, bil je ponos vse vasi. Ko so peli fantje zvečer na vasi, je presegel Juretov zvonki glas druge in se lovil ves mlad in razposajen v večernih sapah. Očetje so se namuzavali za pečjo:

„Zakaj se ne oženi?“

„Izbira.“

„Že lahko.“

Jure pa je kakor v odgovor zavriskal, da so zaječali vaški psi.

II.

Anžetova Manca je zalivala svoje rože in pomalem popevala. Večer se je že sklanjal nad zemljo, gore so rdele. Sladkosten mir se je mežavo razlival čez horizont, vedno globlji, vedno tišji. Jure je pripel s polja in se ustavil ob Anžetovem vrtu.

„Le prilivaj, Manca, da imaš kaj pri rokah, kadar pridem iskat.“

„Ti?“

„Kdo pa?“

Mana je zardela in mu pogledala v oči.

„Pravijo, da si že izbral.“

Jure se je v zadregi nasmehnil. Mančin pogled ga je zmešal, zadelo ga je prikrito očitaje.

„Prazne marnje!“

Za hip sta pomolčala. Manci je utripalo srce in solze so ji silile v oči. O, fantovski pogled je kakor iskra! V pomladnih večerih se utrinjajo duše, druga k drugi romajo in se pozdravljajo.

Jure je prišel pozno domov. Za klobukom se mu je bohotil rdeč nagelj, v očeh je predla zamišljenost. Sedel je za peč in strmel v polmrak.

Veliko deklet lepših kakor Manca, je premogla vas, toda vendar . . . Tisti odkriti, nedolžni pogled! Človeku vzvalovi v srcu in mu razgreje misli. Manca je bila sicer slabotne postave, vsi so govorili, da je bolna, a nihče ni mogel priseči na to. Bila je povsod priljubljena zaradi svoje ponižnosti in skromnosti. Nikomur se ni vsiljevala, velikih družčin se je ogibala. Preslaba za težka poljska dela je vodila gospodinjstvo in gojila svoj vrt. Poznala ni sreče ljubezni, le včasih zvečer je prisluškovala fantovskemu petju in zardevala, če je razločila Juretov glas. Kakor vsa dekleta, ga je rada poslušala, še raje ga je videla. Toda, moj Bog, to bi bil greh! Saj je bila revica slabotna, kdo bi se čudil, da je obožavala velikega, krepkega, zalega fanta. Pa jo je bilo vendarle sram pred samo seboj, če je tako skrivaj pomislila, kako bi jo objele tiste silne, močne roke . . . o božja milost . . . umrla bi v objemu. Da bi prišel! k njej in bi jo privil k sebi, najprej prav rahlo, kakor bi se bal, potem vedno krepkeje in silneje, da bi vsa trepetala kakor mlada breza . . . ah ne — potem bi . . . potem . . .

Manca je sklenila roke na utripajoče srce in pritisnila razžarjena lica na mrzli zid.

„O saj ne pride, nikdar ne, pride! Vsi pravijo, da ima že nevesto!“

Življenje je čudno: človek gre na desno, pa ga porine nevidna roka na levo, napoti se na ravno cesto, pa mora v hrib.

Jure je prišel, seveda je prišel. Premočan je bil plamen skrite ljubezni, treba je bilo, da se razmahne.

„Manica, bodi moja!“

„Ne šali se.“

„Če hočeš . . . Rad te imam . . .!“

Ker je bil orjak po telesu, je bil neroden v govorjenju. Ej Jure, Jure! Zakaj si kar naenkrat umolknil in zardel kakor otrok? Z rokami si zakrilil nekam po zraku, golobico si hotel objeti, pa so ti noge

prirastle k tlom. Napol začudeno si gledal, kako je vzkriknila veselja, zardela in utekla. Pa saj ni šla daleč: za hišo se je skrila, da bi vaju ne videli drugi . . .

Na jesen sta se vzela. Tri dni je trajala gostija.

Dekleta so vihala nosove same zavisti, Jure pa je odpeljal malo nevestico v svoje gnezdo; za vaščane se ni zmenil.

Dozorelo je sadje, megle so skalile jezero neba. Vetrovi so se lovili po zraku, nad griči so opletali s svojimi peruti in se lasali v dolini. Dež je po malem rosil na gola polja, pusti dnevi so padali zemlji v naročje. In potem je zavilo od severa, na obzorje je sedla razmršena starka. Preko vsega neba je segal njen kolovrat in kakor tulenje viharja je bila njegova pesem. Starka pa je predla s svojimi mrzlimi rokami dan in noč, da so se beli kosmi razcefranega prediva lovili po zraku.

Jure in Manca sta preživela zimo kakor v sanjah. V valovih divje ljubezni sta se okopali njuni duši in sladka umirjenost je napolnila njiju oči. Ko so dahnille prve tople sape čez pobeljena polja in so zažuboreli potoki, sta zadihala vonj zemlje.

„Jure.“

„Kaj je, Manca?“

„Zdi se mi, da se bliža . . .“

Jure je razumel. V njenih očeh je bral tisto sladko skrivnost in spreletelo ga je mrzlično čustvo radosti.

Oče! Ta beseda mu je zvenela v ušesih kakor glas veliko-nočnih zvonov, prelila se je v dušo in se vsesala v kri. Oj, ti veliko življenje, ti mogočna pesem! Nevidna je tvoja pot, nerazumljivi so tvoji cilji. V puščavo zalučaš cvetje in v cvetje naliješ medu. Z rokami bi te objel in prižl k sebi! Viharju si podobna, ki se razmahne nad gorami, silen in preteč, da se spremeni v zefir na večernih poljih.

Oče!

Jure je začutil, kakor da je prerojen v tej besedi. O, saj si videl prst, ki se je izvračala pod tvojim plugom, topla, trepetajoča. In potem si ji izročil seme bodeče žetve, v naročje si ji ga nasul, da je vsa drhtela v materinski ljubezni. O, saj si jo videl tisto mehko vlažno prst, kako je rodila sad; zlato klasje je valovalo v vetru in zdelo se ti je, da živi pod teboj tvoja kri, tvoja duša. Pa človek je kakor zemlja, njegova misel je kakor sila prsti. Naravi izročiš, narava ti vrne.

Približal se je tisti veliki dan. Jure se je prebudil na vse zgodaj zjutraj in pogledal po izbi. Siva luč je lila skoz okno. Vse je bilo še tiho, le tiktakanje ure je drobilo po zraku. Manca je še spala. Jure je zatisnil oči in se nehote nasmehnil. Poskušal je zaspati, pa ni mogel.

„Danes orjemo,“ je pomislil in pogledal ženo.

Previdno je legel na levo stran in strmel v okno. Računi bodočnosti so mu drveli po glavi.

Manca je vzdihnila in odprla oči.

„Jure, ali je še zgodaj?“

„Pusti uro, Manca?“

„Pojdeš na polje?“

„Seveda. Zdi se mi, da je hlapec že vstal.“

Na dvorišču je nekdo pomalem požvižgaval.

Nastala je tišina.

„Pa naj bo v božjem imenu. Ti pa saj . . . saj veš!“

Jure je vstal in se oblekel. Še enkrat se je ozrl na posteljo, potem pa je stopil na dvorišče.

Hlapec je napajal konje.

„Jaka, naprezi!“

„Neža!“

Izpod podstrešja se je oglasil zaspan glas.

„Kaj?“

„Pazi na Manco, pa pridi povedat na njivo . . .!“

„Seveda!“

Jure je sedel na voz in pognal.

Hladno pomladno jutro se je prebujalo nad polji kakor zaspan otrok. Vijoličaste megle so se razpredle med grmovji, iz zemlje je puhtela sopara. Na vzhodu se je v mehkih linijah prelivala zarja, kakor zlatordečkasti kodri. Ob potoku so dremali topoli, polmrak je plahnel za obzorjem.

Jure je počil z bičem, da je udarilo v ovoj tišine in zasekal plug v zemljo. Mišice na rokah so se mu napele, oko je vzplamtelo.

„Ho-o-o! Če bo sin . . . Lepo posestvo mu zapustim, kadar doraste; najbogatejši bo v vasi. Hi-hot! Denarja ne manjka, lahko bi ga dal v šole. Da bi bil le zdrav in močan . . . E-e-la! no, veselo bo pri nas, veselo! Otroški smeh bo zazvenel na vrtu . . . Zdaj vsaj vem, za koga delam. Le reži plug, le grizi globoko in ravno, da zraste žito čez glavo . . .“

Obrnil se je ob koncu razora. Parkrat je potegnil z roko prek čela, potem pa je zopet prijel za plug.

„Če bo pa dekcle . . . nič hudega! Imela bo lepo doto, vsak bo povprašal rad zanjo. Gotovo se dobro omoži . . . in za vse bo meni hvaležna . . . svojemu očetu. Preskrbim ji prihodnjost, kakršne nima nobena druga . . .“

Jure se je zatopil v razmišljanje, plug je rezal kakor nož. Solnce se je zabliskalo čez hrib, Jure ga ni opazil. Krčevito je oprijemal ročice s svojimi močnimi rokami in strmel v zemljo. Hrbet se mu je upognil, da so se napela silna pleča, prsi so sople in valovale, kite na tilniku so podrhtevale, pot je polzel po čelu. Šesti razor je bil že pri kraju, a Jure je stopal za plugom kakor da orje prvega. Konji so upehani stresali z glavami, z jezo so utirali ritem. Šele ko je dekla prinesla zajtrk, je Jure obstal. Legel je v senco, obrisal pot in jedel. Z vidno nestrpnostjo je čakal na hlapca in molčal.

„Lepo se orje!“

Jure je prikimal.

„Pa hitro gre izpod rok!“

„Vraga, snej že! Čas je!“

Hlapec je zamašil zadnji kos v usta in vstal. Jure je stopil k plugu. Konji so se nagnili v zalet, Jure je zgrabil ročici.

Zemlja je puhtela in sople, konji so hrskali. Solnce je lezlo višje, Jure pa je bil kakor top stroj. Dihal je v hlastnih požirkih, sunkoma se je zaganjal za plugom in mislil, sanjal.

Bodočnost je sen in sanje bodočnosti so kakor pomladne rože: odženejo in se razcveto, pa pride slana in jih pomori. Le včasih ostane morda ponižen zvonček v zatišju, ves trepetajoč in ubog, da zvone čez čas. Pesem se razdahne in utihne, bodočnost zavabi iz daljave, da te udari, ko stopiš v njen grad.

V razbeljenem vzduhu je dremal poldan.

Jure je postal in pogledal proti vasi. Daleč tam, še pri hišah je spoznal Nežo. Spustil je povodce in stopil na cesto. Ves nemiren je tiščal roke v žepu, v očeh mu je sijala divja radost. Koncem njive je počakal.

Neža je prišla počasi, sključena kakor bi nosila bridkost. Oči je povesila v tla in roka se ji je tresla.

„No, kaj je!“

Neža se je obotavljala.

„Govori vendar! Ali je fant ali dekcle?“

„Fant!“

Kakor slutnja je preletelo njegovo dušo.

„Za vraga, govori kaj!“

Starka je zmignila z rameni.

„Ali se je kaj zgodilo?“

Zgrabil jo je za roke.

„Govori!“

„Mrtev je!“

„Kdo?“

„Otrok.“

Jure je stal kakor usekan in strmел na Nežine roke. V prsih se mu je nekaj trgalo, oči so ihtele. Svet se je zavrtel krog njega v divjem kolobarju, da je nehote upognil tilnik, kolena so klecala.

Neža se ga je počasi ognila in odšla naprej po njivi. On pa je stal in bulil v zrak kakor blazen. Nehote je stisnil pesti in jih zopet počasi razklenil. Nato se je obrnil in prekoračil njivo. Nevede, kam gre, je stopal čez travnike proti gozdu. V senci mogočnih dreves se je sesedel na tla.

„Mrtev!“

Vrgel se je na trebuh in zaril prste v zemljo. Vsa njegova silna moč je mahoma podivjala. Mišice so drhtele kakor strune, v žilah je pljuskala kri.

„Moj otrok . . . moja last . . . moje vse! . . . Mrtvo . . . uničeno!“

Besede so se trgale in lomile v grlu, daveč stok je sikal v tišino . . .

Bori so že pošepetavali v večernem vetru, ko se je Jure zavedel. Zagrebel je glavo v dlani in hotel jokati, pa ni mogel. Vsa silna boleost se mu je zažrla v dušo, nema in topa, da je le iz mračnega pogleda lil njen odsev.

„Kako bi bilo veselo, če bi imel sina, lepega, čvrstega . . . Solnce bi posijalo v medlo sladkostno jutro, da bi zapekle oči. Ah, in delal bi, delal . . . za sina. Zdaj je pa mrtev . . . Nikdar ni videl luči, nikdar je ne bo. Kdo je kriv? . . .

Sklenil je roke, da so zapokali sklepi.

„O Bog, o Bog, samo sina sem te prosil, pa mi ga nisi dal. Ali te nisem ljubil dovolj, Manca? Ali te nisem skoraj na rokah nosil . . . Mrtev otrok leži doma, brez ognja, brez duše!

Jure se je potikal dva dni po gozdu, tretji večer pa je prišel pijan domov. Zdelo se mu je, da je zašel v tuj dom. Domači so ga preplašeno pozdravili, on pa je brez besede stopil v izbo. Na mizi je brlela luč; motna svetloba je begala po zraku, orjaške sence